

Zdravstvo i zdravstvene prilike u Koprivnici do 1918. godine

1. UVOD

1.1. Osnovni podaci o Koprivnici

I u Koprivnici, koja već više stoljeća obavlja funkciju glavnog upravnog, privrednog i kulturnog središta gornje hrvatske Podravine, razvoj zdravstvene zaštite usko je povezan s općim povijesnim razvojem sjeverne Hrvatske, kao i s užim lokalnim ekonomsko-društvenim prilikama. Taj demografsko-društveni i ekonomski okvir, pogotovo do 1918. godine, bio je razmjerno skučen i nepovoljan za razvoj tako važnih funkcija kao što su, primjerice, prosvjeta i zdravstvo, ali ipak je u minulim stoljećima, a pogotovo u drugoj polovici 19. vijeka, stvorena osnovica tih djelatnosti i na prostoru Podravine.

Koristeći povoljan položaj na križištu važnih puteva, koji su dolinom Drave povezivali zapad s istokom, odnosno preko niske Lepavinske previje sjever s jugom, Koprivnica se razvila u značajno trgovište još u srednjem vijeku. Tu su se na razmjerno velikom feudalnom posjedu mijenjali gospodari, među kojima su najduže bili samo ugarsko-hrvatski kraljevi, a uz malu zemljanu utvrdu već od 13. stoljeća razvija se podgrađe ili suburbium, sa svojim obrtničkim i trgovačkim funkcijama za širu okolicu. Tu je sazorila iskra stvaranja samostalnog grada, koji uskoro dobiva gradsku samoupravu, a građani postaju najvećim dijelom slobodnjaci. Takvoj obrtničko-trgovačkoj Koprivnici, kralj Ljudevit I, podaruje povelju slobodnog kraljevskog grada 1356. godine, kada ovdje već ima začetak i društvenih komunalnih funkcija. U gradu se već oko 1480. godine spominje i osnivanje prvih obrtničkih cehova, što pripada među najstarije u ovom dijelu Hrvatske (uz Varaždin i Legrad)¹.

U 16. i 17. stoljeću, taj su razvoj prekinule turske čete s istoka, jer se granica prema osmanlijskom carstvu ustoličila na Dravi i Muri, odnosno kod Kloštra Podravske, gotovo 150 godina. U to doba Koprivnica postaje jedan od centara Vojne krajine, gradi se velebna renesansna tvrđava, raste vojna moć i samovolja. Ipak, uz tu novu važnu vojnu funkciju raste i potreba za razvijanjem komunalnih službi, a među njima i za zdravstvom i prosvjetom. To je, pak, utjecalo i na brži ukupni privredni i društveni razvoj grada.

General i vojna svita sele iz Koprivnice tek nakon marja-terezijanske reorganizacije Vojne krajine i izgradnje Bjelovara kao novog središta »Vindiške krajine« – 1765. godine. Koprivnički suburbium dobiva od tada novi polet, jer svu vlast ponovo dobiva građanska uprava, a položaj na križištu sada već tvrdih mačakadamskih cesta i na granici prema Vojnoj krajini omogućava značajan procvat obrta i trgovine. Godine 1783. Koprivnica ima već 2.677 stanovnika, a u gradu djeluje 151 obrtnička radio-

nica². Prema broju žiteljstva (Graf 1) Koprivnica se nalazi u rangu ostalih lokalnih regionalnih središta sjeverne Hrvatske, poput Križevaca, Bjelovara, Virovitice ili Krapine, a snažan utjecaj i na njezin razvoj ima blizina Varaždina, koji je od 1762. do 1776. glavni grad Hrvatske. U drugoj polovici 18. stoljeća u Koprivnici djeluje devet obrtničkih cehova, dolazi do prvih stvaranja manufakturnih radionica, a osnivaju se i prve stacionarne trgovine.

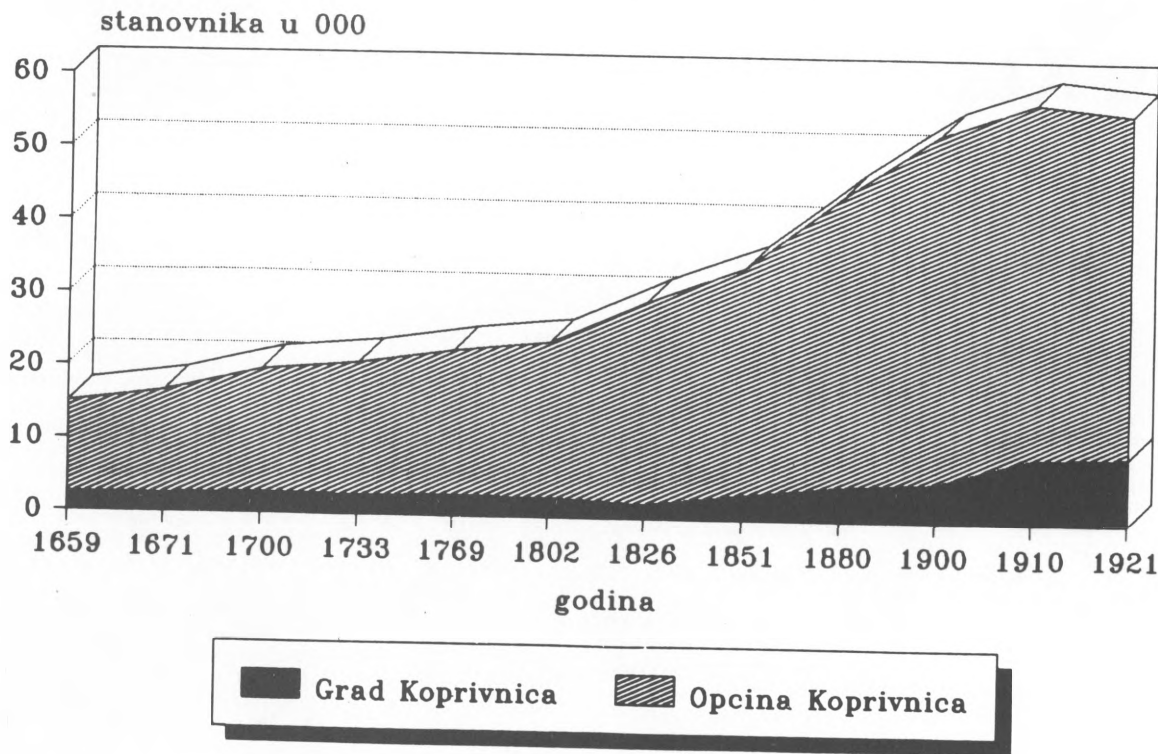
Do nove diferencije u prostornom rasporedu naseljenosti u ovom dijelu Podravine dolazi nakon 1870, kada je izgrađena željeznička pruga od Zakanya do Zagreba – što Koprivnicu još više ističe kao glavno podravsko obrtničko i trgovačko središte. Taj ekonomski polet ima snažan utjecaj i na razvoj grada – u demografskom, komunalnom i kulturnom smislu, te izravno i na osnivanje gradske bolnice. Prema popisu iz 1857. u gradu živi 3.224 stanovnika, 1890. godine 5.710 i 1910. godine već 8.018 žitelja. Grad postaje snažan kulturni centar (već od 1808. ima limenu glazbu, od 1846. čitaonicu, od 1872. banku, od 1874. pjevačko društvo »Podravac«, od 1892. tiskaru, od 1896. lokalne novine, itd.³. Početkom ovog stoljeća dobiva asfalt u središtu, a 1906. gradi se »Danica d.d.« – najveća kemijska industrija na balkanskom prostoru u to doba.

Dakako da je Koprivnica, usprkos razmjernoj nerazvijenosti prema drugim dijelovima Austro-Ugarske monarhije, nastojala u okvirima svojih mogućnosti razviti i zdravstvenu zaštitu. I na tom planu nalazila se u drugoj polovici 19. stoljeća negdje uz bok gradovima slične veličine i značenja u ovom dijelu Hrvatske. Primjerice, u Virovitici je Virovitičko dobrotvorno bolničko društvo osnovano 1841, a bolnica izgrađena 1902. godine⁴; u Bjelovaru se spominje otvaranje bolnice već 1782, iz 1844. postoji podatak da se gradi bolnička zgrada, a bolnica je službeno registrirana 1866. godine⁵; u Križevcima se bolnica osniva tek početkom ovoga stoljeća (ali zato od 1860. djeluje poznato Gospodarsko učilište i od 1901. Veterinarski zavod)⁶; u Varaždinu je, dakako, i najdulja tradicija zdravstvene zaštite, o kojoj podaci govore već iz 15. stoljeća, a 1557. osnovan je i kirurški ceh, itd.⁷

1.2. Demografska situacija

Ukoliko bismo podrobnije analizirali demografski razvoj grada u zadnjih stotinjak godina, što je imalo i bitnoga utjecaja na razvoj zdravstva, onda bismo to razdoblje u pogledu reprodukcije žiteljstva mogli podijeliti u tri karakteristične etape. Prva etapa je do prvog svjetskog rata (Graf 2), kada je reprodukcija stanovništva još uvijek vrlo nepovoljna i skupa: uz visoko natalitet ali i vrlo visoki mortalitet. Nakon 1870. godine nešto se pojavljuje priliv (mlađeg) stanovništva, što omogućava stva-

Graf 1. Kretanje broja stanovnika u
općini i gradu Koprivnica
od 1659. do 1921. godine

Izvor: Statistički godisnjak Jugoslavije

ranje dužih razdoblja pozitivnog prirodnog priraštaja. Međutim, i u tom razdoblju (ovdje smo analizirali razdoblje od 1875. do 1914.) ima godina kada je mortalitet viši od nataliteta, što se može tumačiti, uz ostale uzroke, i pojavom većih epidemija. Druga faza demografskog hoda Koprivnice odnosi se na razdoblje od 1914. do 1945. godine, koje je za ovaj rad gotovo tragično, u cijelom tom rasponu tek je nekoliko godina rođeno više ljudi nego je umrlo! Takav razvoj uvjetovale su dvije svjetske ratne kataklizme (što je osobito izraženo na grafikonu kretanja prirodnog priraštaja), ali i opća ekonomska stagnacija Koprivnice i Podravine u međuratnom razdoblju. Treća etapa odnosi se na poslijeratni razvoj kada grad izuzetno brzo demografski raste i ima pozitivan prirodni priraštaj – tome je pridonio prvenstveno industrijski razvoj Koprivnice. To znači da je izuzetno veliki priliv mlađeg stanovništva, što se s druge strane odražava u vrlo izraženoj depopulaciji svih drugih (seoskih) naselja u općini Koprivnica.⁸

2. ZDRAVSTVO I ZDRAVSTVENE PRI- LIKE U KOPRIVNICI DO 1918.

2.1. Prvi tragovi

Iz 14. i 15. stoljeća postoji niz isprava i listina, koje dosta zorno prikazuju funkcije koprivničkog podgrađa, i iz kojih se može zaključiti da je Koprivnica već u to doba imala mnoge gospodarske centralne funkcije, a time i znatnu gradsku samoupravu⁹. U Koprivnici, kao i u drugim sličnim središtima srednjovjekovne sjeverne Hrvatske, obitavaju uglavnom četiri osnovne grupe (staleža) stanovništva: građani (cives, hospites), plemstvo (nobiles), crkveni dostojanstvenici, te zemljoradnici-kmetovi (servi), između kojih je dolazilo često do razmirica i nesporazuma, koje su kraljevi, banovi i drugi gospodari Koprivnice nastojali riješiti brojnim regulama, listinama i poveljama¹⁰.

Od brojnih takovih dokumenata, izdvajam listinu od 16. listopada 1345. godine, iz koje doznajemo da je biskup Grgur utemeljio u Koprivnici crkvu sv. Ane, zajedno s bolnicom (hospitalom), što je prva pisana vijest o socijalno-zdravstvenoj ustanovi u našem gradu, no konkretnijih podataka o tome nema¹¹.

2.2. Proglašenje sl. i kr. grada Koprivnice

Rast gospodarskih, upravnih i crkvenih funkcija Koprivnice, uvjetovao je sredinom 14. stoljeća svrstavanje ovoga grada među najznačajnija srednjovjekovna središta sjeverne Hrvatske, što se konačno reflektiralo i u već spomenutoj povelji slobodnog kraljevskog grada, koja predstavlja osnovni dokument visokog statusa u srednjovjekovnoj hijerarhiji naših naselja¹². Povelju kojom se Koprivnica proglašava slobodnim kraljevskim gradom izdao je, kao što sam već spomenula, hrvatsko-ugarski kralj Ljudevit I, 4. studenog 1356. godine¹³.

Koprivnica je, dakle, od polovice 14. stoljeća postala slobodnim kraljevskim gradom (liberae et capitalis civitatis regia), koji je imao organiziranu vlastitu upravu i sudstvo, razvijene gospodarske funkcije, normativirane odnose i obveze prema kralju i crkvi. Svakako da je to

bio temelj snažnijeg razvoja grada u slijedećim desetljećima sve do naleta turske opasnosti u toku 16. stoljeća¹⁴.

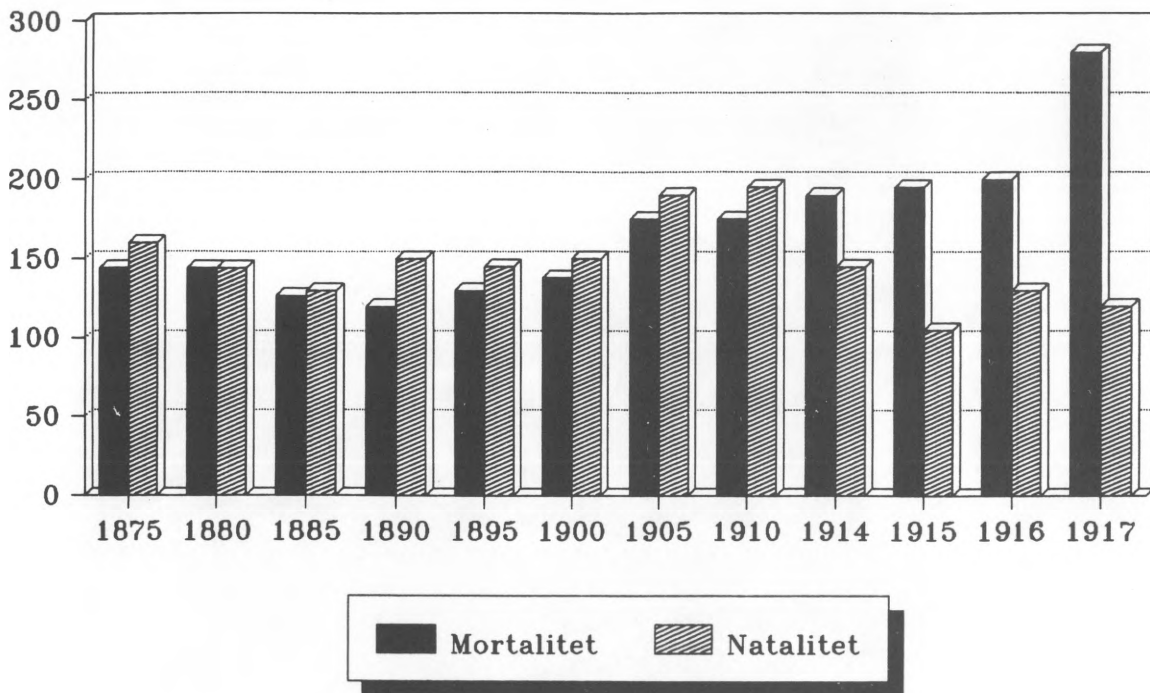
U jednom kratkom pasusu povelje iz 1356. reguliraju se i određeni odnosi između liječnika i građana. Prema prijevodu Emilija Laszowskog citiram taj pasus¹⁵:

»Ako bi pak tko nožićem, mačem, kopljem ili strelicom ili takvim načinom drugoga ranio, a ranjeni bi ozdravio neka plati dvadeset pensa, a pet za uporabu varoši. Ako pak bude oslabljen u kojem udu, ima namiriti liječnika i platiti ozlijeđenom deset maraka, a u svrhu varoši dvije marke«.

Iz gornjeg citata može se pretpostaviti, da je u gradu mogla postojati javna ili privatna medicinska praksa, iako za to nema drugih dokaza ni podataka.

Slijedećih desetljeća, pa i stoljeća nalazimo vrlo oskudne podatke o zdravstvenoj djelatnosti u Koprivnici. Tako, primjerice, listina zagrebačkog biskupa Ivana Albena od 5. prosinca 1472. godine, utvrđujući novčane obveze građana, pod točkom 7 navodi obavezu *»od kupališta u varoši godišnje 40 denara«*¹⁶. Kupalište je najvjerojatnije bilo na potoku Koprivnice. Prema Laszow-

Graf 2: Kretanje broja rođenih i umrlih u gradu Koprivnici od 1875. do 1918. godine

Izvor: Maticne knjige, Maticni ured
SO Koprivnica

skom, kupalište je postojalo manje iz higijenskih razloga, već više iz vjerovanja onoga doba, da vode tekućice odnose (ispiru) neke ljudske bolesti¹⁷.

Popis župa zagrebačke biskupije iz 1501. godine spominje u Koprivnici rektora hospitala (*«rector hospitalis Nicolaus»*), a 1556. ondašnji kralj Ferdinand I nalaže svom prefektu u Koprivnici Luki Sekelju da odustane od posvajanja i držanja zemalja i dohodaka koprivničkog hospitala, naređujući da hospitalu vrati sve otete zemlje¹⁸. Iz ovih, posve oskudnih podataka vidi se da je u to vrijeme postojao hospital, no nigdje se ne navodi gdje je bio smješten i kakove je djelatnosti obavljao.

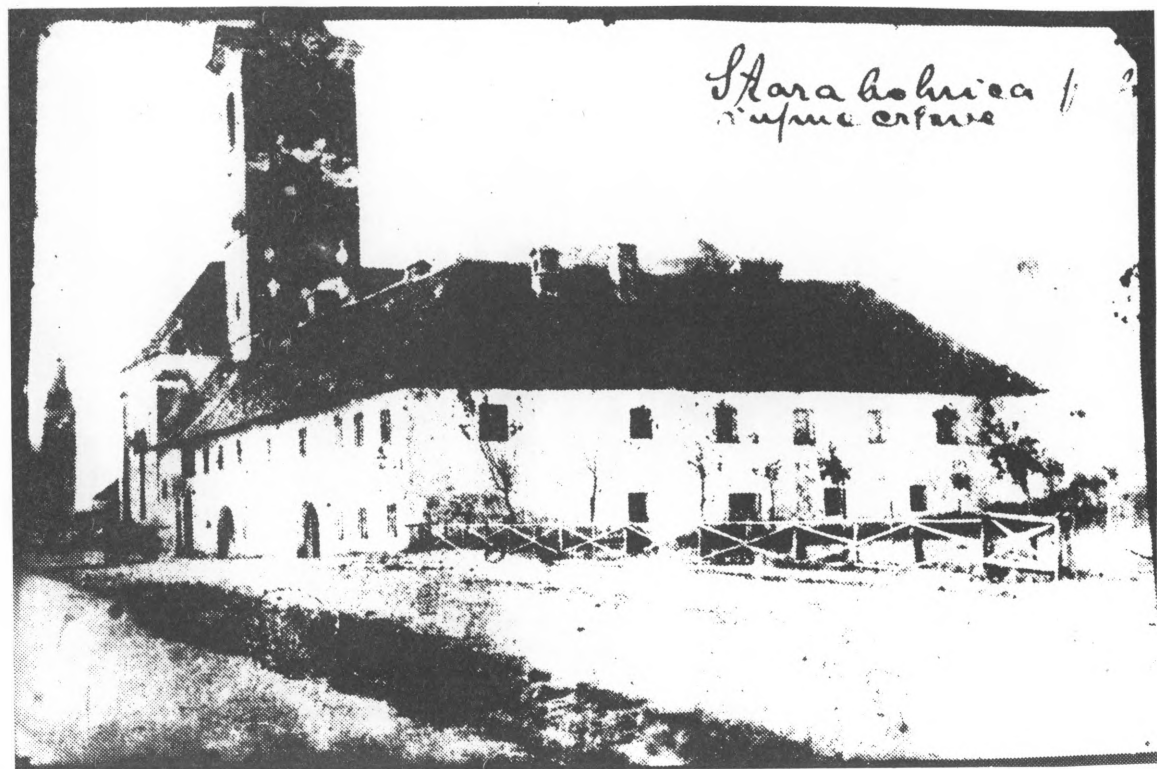
Iz tog vremena zabilježena je i pojava kuge, koja se spominje već 1600. godine, ali je gotovo katastrofalno harala u ovim krajevima od 1738. do 1754. godine, kada je uz franjevačku crkvu sagrađena i zavjetna kapelica sv. Salvatora (Spasitelja), na sjevernom zidu crkvene lađe, od koje je dijele vrata od kovanog željeza. Oltar sačuvan u prvotnom obliku jedan je od najljepših baroknih spomenika Koprivnice i ovog dijela Hrvatske¹⁹. U to doba ponovno se spominje Koprivnički hospital: kanonik Čegetek je 1742. godine u pregledu župa, napomenuo da će hospital u Koprivnici morati biti srušen, ne bude li uskoro popravljen, no ni tu se ne spominje gdje je bio smješten. Konačno je taj hospital 1746. godine bio i srušen, te troškom građana sagrađen novi na Florijanskom trgu, izvan grčkih bedema, a bio je od drva i pletera²⁰.

2.3. Koprivnički hospital 1765.

Godine 1765. general varaždinske Vojne krajine napušta Koprivnicu i odlazi u novoizgrađeni Bjelovar, te napušta tako i zgradu dotadašnjeg spremišta za vojničku hranu i opremu – tzv. *Domus annonarius*, zgradu sagrađenu još 1660. godine, koja je bila pokraj župne crkve sv. Nikole. U tu (sada napuštenu) zgradu, gradski magistrat preseljava hospital sa Florijanskog trga²¹.

Zgrada hospitala, bivši vojni magazin, bila je jednokatnica sa dvije velike veže u prizemlju. Tu su uz bolesnike smještavani i iznemogli i stari ljudi. Naziv hospital potječe od latinskog jezika: *hospitium* znači gostinjac, a govori o tome da su se prve bolnice razvile iz srednjovjekovnih gostinjskih soba u samostanima. Drugi naziv za hospital ili ubožnicu je *ksenodohij* (*xenodochium*) sa sličnim značenjem. Valja napomenuti, da je u tim hospitalima toga vremena osnovna funkcija bila smještaj i njega bolesnih i iznemoglih, a manje i njihovo liječenje. Više se marilo za spas duše, negoli za zdravlje tijela. Svi ti hospitali bili su zapravo neka čudna mješavina hotela, ubožnice, nahodišta i bolnice, kamo su liječnici samo povremeno navraćali²².

Najstariji podatak o prvom koprivničkom liječniku (kirurgu, ranarniku, vječitelju) potječe iz 1767. godine, a odnosi se na kirurga Feichtingera. Poslije njega u 18. stoljeću poznata su imena više kirurga: tako se spominje 1777. godine Antun Blaž-Schneider, godine 1785. Jo-

Zgrada bivšeg vojnog magazina u kojoj je bio hospital od 1765. do preseljenja u novu bolnicu 1875.

hann Schmuck, kirurg virovitičke županije, 1786. Antun Nestner, 1790. Nikola pl. Rattach, (magister chirurgiae et obstetriciae), 1796. Antun David, 1804. umro je u Koprivnici Georgius de Pauli, kirurg, a iste se godine spominje i Josephus Marinkovich. Godine 1823. pa do 1848. spominje se dr Pavle Bastasich (*»sl.ikr. Vareša koprivničkog vračitel«*), po političkom opredjeljenju istaknuti mađaron. Pedesetih godina 19. stoljeća gradski fizik bio je dr Andrija Ivanović²³.

Posebno je zanimljiv podatak da je gradska uprava 1821. godine postavila za upravitelja hospitala ljekarnika Ljudevita Schiketancza, koji je istovremeno bio kazališni amater i vođa kazališne družine, koja je svoje priredbe davala u zgradi hospitala, u njenom prvom katu²⁴. Predstave je ta družina počela davati i na hrvatskom jeziku, o čemu se pohvalno pisalo u Gajevim »Novinama hrvatsko-slavonsko-dalmatinskim« iz 1847. godine.²⁵

Za opću povijest ovoga kraja, treba ovdje dodati, da su se Podravci uopće nalazili među najaktivnijim sudionicima Gajevog preporoda, i da su brojni ugledni i napredni građani, kao i spomenuti Schiketancz, pristupali i podržavali novoosnovano (1846) Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo i druge organizacijske novine proizašle iz intencija Ilirskog preporoda.²⁶ Navode se velike zasluge Schiketancza za razvitak i napredak bolnice, kao i podatak da se najveći dio skupljenih priloga od kazališnih predstava koristio za poboljšanje stanja u hospitalu.

Očito je da stanje u hospitalu od njenog preseljenja u bivši vojni magazin nije bilo najpovoljnije, jer se u nekoliko navrata nailazi na zaključke o potrebi popravljivanja zgrade (1820), zatim prijedlozi o preseljenju hospitala u zgradu oružarnice (1856), što međutim nije bilo realizirano, a 1857. nailazi se na podatak o uvođenju posebnog nameta od 8% za gradnju bolnice²⁷.

Najbolji uvid u stanje hospitala, kao i u zdravstvene prilike ondašnje Koprivnice daje nam »Zdravstveno izvješće slob. kralj. grada Koprivnice od 1-ga sečnja do konca 1865« kojega je sastavio gradski fizik dr. Josip Muzler, i koji je u ime gradskog poglavarstva dostavljen Namjesničkom vijeću²⁸. Iz tog izvještaja citiram nekoliko najzanimljivijih detalja:

– »Grad Koprivnica 1865 u zdravstvenom obziru posve sretan bijaše jer od nikakove pošastne bolesti nebolovaše pučanstvo a niti marva«.

– »Grad Koprivnica imade blago podneblje, čist a ne preoštar zrak« – zato od »plućnice svake godine jako malo bolesnikah umre«.

– »Groznica koja ovdje endemički uvijek, epidemički pako kad i kad vladati znade – ove godine tako malo bolesnikah su trapili

– »i druge bolesti samo šporadički opažene biahu, pa je čisto teško karakter vladajući naznačiti«.

– zbog vrlo lijepog vremena su grabe i močvare koje su dugi niz godina bile pune stajače vode, presušile, »i tim načinom preprečene biahu inače vladajuće groznice«.

Posebno je zanimljivo poglavlje o veneričnim bolestima, pod naslovom »Bludobole (Syphilis)«, prije svega zbog podatka da je bolest ranijih godina bila sporadična, a sada je preduzela maha, pa se javlja i u bolje stojećim familijama. Slijedi prikaz simptoma primarne, sekundarne i tercijarne slike bolesti, te način liječenja »živim srebrom, jodom, i pripravkom srebra i joda«. Uzrok širenja bolesti je u »priliepčivosti sifilitičke bolesti koja se kroz putno obćenje obojeg spola dalje razprostire«. Za suzbijanje se predlaže organiziranje sveopćeg pre-

gleda pučanstva, što međutim moral a i više oblasti strogo zabranjuju, pa ne preostaje drugo nego pojedine bludnice strogo nadzirati.

U izvještaju se navodi i zdravstveno osoblje, i to: dr. Josip Muzler, doktor liječništva i primaljstva²⁹, zatim Lavoslav Leeb, gradski ranarnik, Jakob Winter, privatni ranarnik, Juliana Barešić, gradska primalja, udova Amalia Papajeva, kotarska primalja, Petar Klasnić, kotarski ranarnik, te Makso Werli, diplomirani ljekarnik.

U izvještaju se nadalje napominje da »pošasti medj pučanstvom pa ni med djecom nikakovih nije bilo«. Isto tako te godine nije bilo ni pojave bjesnoće, pa »Nemčić dakle ove godine nije bio ovdje u poslu liečenja i dosljedno ništa se glede uspjeha njegove metode kazati može«³⁰.

O samom stanju u bolnici navodi se o »zanemarenom stanju, osobito da su sobe za sirote kraj zemlje opredeljene u zločestom stanju«. Bolnica se financira iz »kamatah što jih glavnica zaklade bolničke odbaciva«. Apelira se na Poglavarstvo da pomogne jer je bolnica u svakom gradu neophodno potrebna.

Izvještaj završava podatkom da te godine nije bilo ni samoubojstava ni nesretnih slučajeva, već samo 2 ubojstva.

Isto tako je zanimljiv i izvještaj županijskog liječnika dr. M. Schwarza iz Križevaca³¹. Iz tog »Liječničkog izvješća« od 1864. do 1868. godine saznajemo npr. da je u kolovozu 1864. g. bilo prohladno, mokro i kišovito vrijeme, da je u novomaroškom i križevačkom kotaru vladala pošast boginja, a »u ožujku su boginje u kotaru Koprivnica iza kako su se u pojedinih slučajevih pokazale u kratko vrijeme propale«. Nadalje se navodi da je »tečaj bolesti bio iza kako bi 3–4 dana vrućica uztrajala, pojavio bi se osip počimljajući od lica prema dolje praveć mjestimice mjehuriće prozračne koji bi u gnojenje prešli«³¹.

Cijepljenje protiv boginja spominje se 1865, kada je cijepljeno 609 djece u Koprivnici, 1866. g. 490, 1868. g. 572 djece³¹.

G. 1867. pregledana je koprivnička bolnica, odnosno hospital, te se navodi da bolnica ima tri dobro uređene sobe u gornjem katu sa 9 čistih postelja, da u bolnici radi jedan »dvoritelj«, i da gradska uprava daje za jedan dan liječenja 50 novčića. Dakle, primjećuje se poboljšanje u stanju bolnice prema ranijem nalazu dr. Muzlera³¹.

U izvještaju iz 1865. godine saznajemo da je izvršen i pregled ljekarne u Koprivnici³¹. Napominjem posebno, da o ljekarničkoj djelatnosti općenito ima vrlo malo podataka. Tako se u zabilježkama u Muzeju grada Koprivnice navodi da su prvu apoteku imali u gradu franjevci, a 1762. godine spominje se i apoteka za potrebe vojne posade, koja je kasnije mijenjala vlasnike. Spominjem ljekarnika Danijela Smekala, pa Franju Zsiga, te Maksa Werli-a i poznatu ljekarničku obitelj Derencin. Ljekarna je nosila ime »K crnom orlu«, a u toj se zgradi i danas nalazi apoteka³².

U spomenutom izvještaju iz 1865. godine napominje se da »koprivnička ljekarna nalikuje na ljekarnah po velikih gradovih«, da prodaje mineralne vode raznih vrsti, »koje su u dobrom posuđu, a u osobito liepom i čistom te u tu svrhu posve shodnom podrumu«³¹.

Slijedi 1868. – za razvoj koprivničkog zdravstva izuzetno važna godina, kada je započeta izgradnja željezničke pruge između Budimpešte (Zakany) i Zagreba koprivničkim pravcem, a nakon izgradnje mosta na Dravi nedaleko Zakanya u pravcu Botova. U toku godine veći dio

Nova bolnica.

Nova bolnica 1875. g.

trase do Zagreba pretvoren je u veliko gradilište, a jedno od glavnih središta građevinske operative bila je Koprivnica, koja je 1869. brojila 4243 stanovnika i već tada obavljala najvažnije obrtničke i trgovačke funkcije, kao što sam spomenula u uvodu. U Koprivnici je bio koncentriran veliki broj radnika na izgradnji pruge, koji su bili smješteni u barakama. Prema nekim izvorima, bilo je povremeno u Koprivnici čak i do 500 radnika³³.

Bečki bankar Weikenheim, poduzetnik izgradnje pruge do Zagreba, zamolio je 1868. gradsko vijeće u Koprivnici dozvolu za smještaj u koprivnički hospital grupe oboljelih radnika. Čini se da je u pitanju bila epidemija disenterije. Primanje tih oboljelih radnika u hospital bio je važan i zanimljiv događaj, što je vjerojatno ubrzalo nastojanje da i Koprivnica dobije »pravu« bolnicu. Taj je događaj dao hrabrosti ondašnjem gradskom vijeću da posebnom zamolnicom zatraži Kraljevsko namjesničko vijeće da dotadanju ubožnicu proglasi javnom i općom bolnicom, obvezujući se ujedno i na gradnju nove zgrade³⁴.

2.4. Proglašenje javne opće bolnice 1869.

Navedeno molbi bilo je udovoljeno 28. veljače 1869, pod br. 2430, kada je hospital proglašen javnom općom bolnicom, s utvrđivanjem svih prava i dužnosti. Dotadašnji gradski ranarnik Jakob Winter bio je postavljen za prvog upravitelja bolnice, koja je u tom smislu počela raditi 1. studenog 1869. Uz J. Wintera radio je u bolnici i privatni liječnik dr. Josip Prenner. Godine 1871. za ravnatelja bolnice i gradskog fizika postavljen je dr.

Šime Švrljuga, (kasnije dugogodišnji predsjednik Zbora liječnika Hrvatske), a od 1872. tu je dužnost obavljao dr. Franjo Herman^{35,36}.

Dobivanjem prava javnosti prilike u bolnici nisu se time popravile, već su čak više svi nedostaci ranijeg hospitala postali znatno uočljiviji. Dr. Šime Švrljuga, gradski fizik podnosi 6. srpnja 1870. prijedlog o uređenju stare bolnice, iz kojeg se najbolje vidi kakve su prilike vladale u bolnici. Citiram:

»Do sada jest podvornik i kuvar, koji jestiva na račun gradski i kupuje i priređuje i bolestnikom dieli«.

Citiram dalje zaključke odbornika o potrebi uređenja bolnice, donijete na sjednici Gradskog zastupništva 9. kolovoza 1871. godine³⁷:

1. *»Da ni mjesto, ni uređenje iste ne odgovara jednoj zemaljskoj bolnici, te da je preka potreba, da se nova gradi pomoću vis. kr. zem. vlade; ali u toliko, da se mora stara urediti*

2. *Da se postavi upravitelj bolnice sa 120 for. plaće, da sve posle i pisarije bolničke vodi; da pazi na hranu i lijekove, da se brine za jeftino nabavljanje potreboština; da se zimi preveć ne loži; na imovinu bolnice da pazi, neupotrebljive stvari iz inventara izbriše i mjesečne izkaze sastavlja. Isti bi dobio 100 for. predujma za manje troškove da ima novca pri ruci*

3. *Da se uzme podvornik za 5 for. plaće, da mu se dade stan, svjetlo i drva*

4. *Da isti podvornik sa ženom bude obskrbljivao bolestnike za 18 nov. na dan*

5. *Pranje rublja bit će upraviteljeva briga*

6. *Da ljekarnik Verli popusti 25% na lijekovima*

7. Da podvornik uvijek obznani župnika ako je tko na samrti

8. Trošak sprovoda da izkaže upravitelj

9. Da naruči 10 postelja».

Sve ovo ilustrira prije svega stanje u samoj bolnici, no ujedno je i vjeran odraz prilika tadašnjeg doba. To je ujedno i osljednje što se pokušalo poduzeti za staru bolnicu.

Već i prije proglašenja prve javne bolnice, gradsko vijeće se nekoliko puta pripremalo za izgradnju nove bolničke zgrade, što dakako nije bilo ni lako ni jednostavno. Za prikupljanje financijskih sredstava bili su nekoliko puta formirani razni odbori, priređivale dobrotvorne priredbe, pokladne zabave, lutrije i sl., skupljali dobrovoljni prilozii itd. U međuvremenu angažiran je i građevinski stručnjak Adolfo Felbinger, koji je pregledavajući sva raspoloživa mjesta, utvrdio kao najbolje – mjesto napuštenog groblja sv. Lucije. Radilo se o katoličkom groblju stanovnika Miklinovca, Futakovca, Herešina, Bezgove i Gibanične ulice, koje je bilo ukinuto 1845. Tu se nalazila i crkva sv. Lucije, koja je još ranije bila srušena (slika sv. Lucije s oltara te porušene crkvice, danas je na pjevnom koru crkve sv. Florijana kraj današnje bolnice.³⁸

Odbor je uspio prikupiti ukupno 11.166 forinti, a vlada iz Zagreba je 27. svibnja 1873. (pod brojem 5215 i 1156) odobrila zajam od 40.000 forinti. Dana 22. srpnja 1873. održana je jeftimba, gradnju je preuzeo koprivnički posjednik Antun Cibulić, s trgovcem Mijom Popovićem i graditeljem Josefom Heubergerom. U veljači 1874. počeli su zemljani radovi, a 9. ožujka zidanje, da bi nakon podosta muka, nedostatka financijskih sredstava, zgrada ipak bila dogotovljena u prvoj polovici 1875, no ne zna se točno kojega datuma, jer tom prilikom nije održana nikakva svečanost³⁹.

Situacija se međutim u novoj zgradi nije bitno promijenila, već su gotovo sve mane iz nekadašnje stare bolnice prenijete u ovu novu. To stanje najbolje će ilustrirati nalaz pregleda bolnice, što je 1877. izvršio već spomenuti križevački liječnik dr. M. Schwarz⁴⁰:

» – da su dimnjaci zločesti, da kad je malo vjetra, već je puna kuća dima. Drugo je, da se u pomanjkanju kanala svakojake smrdljive tekućine u dvorištu sakupljaju. Treće se ističe pomanjkanje zdenca, zatim kirurgičkog orugja i povoja. Nema dovoljno rubenine ni posteljine, da je hrana za 17 novč. slaba, a nadasve pak, da nije čistoća, koja je u istoj pod svakom kritikom. Slamnjače pune svakojakog smeća, na kavaletima daske djelom prekratke, a djelom zamazane vapnom, jer su iste bile upotrebljavane kod gradnje bolnice. Hrana: kruh malo pečen, te gorak; začinak (ričet) više nekakvoj vodenoj čorbi naličan, neg li ričetu« itd.

2.5. Dr. Niko Selak

Takvo je stanje s malim promjenama vladalo u bolnici od njenog otvorenja 1875, sve do 1888. kada u Koprivnicu dolazi dr. Niko Selak, koji svojim agilnim i nadasve vrhunskom medicinskom razinom za ono doba, radikalno mijenja stanje u bolnicu.⁴¹

U relativno kratko vrijeme, Selak uspijeva tu malu provincijsku bolnicu, do tada od brojnih inspekcija osuđenu na zatvaranje i posve zapuštenu, pretvoriti u dobru i uzornu bolnicu, prema mišljenju dr. Luje Thallera, u najbolje organiziranu bolnicu u Hrvatskoj i Slavoniji toga vremena⁴².

Dr. N. Selak, već od prije poznati medicinski publicist⁴³ nastavlja tu aktivnost i u Koprivnici, te izdaje u tiskari Kostinčer u Koprivnici brošuru »Oči i zdravlje školske djece u Hrvatskoj i Slavoniji. Svezak I«, te »Kratka sudska medicina praktični dio«, obje izdate 1889. godine.

Međutim, najznačajnijim Selakovim djelom smatra se »Izvešće o javnoj obćoj gradskoj bolnici slob. i kr. grada Koprivnice od god. 1869. do konca 1889« (u daljem tekstu »Izvešće«), izdato također u tiskari Kostinčer 1890. U toj publikaciji, koja danas predstavlja prvorazredni povijesni medicinski izvor, Selak na temelju podataka iz gradskog arhiva, opisuje cjelokupnu povijest koprivničkog zdravstva do tog vremena, ali daje i osnovne statističke podatke o kretanju bolesnika i bolnoopskrbnih dana, razrađuje morbiditet i mortalitet za dvadesetogodišnje razdoblje, tj. od 1869. (proglašenje javnom općom bolnicom) do 1889. (već reorganizirane bolnice pod njegovim rukovodstvom)⁴⁴. L. Thaller tvrdi da je malo takovih historijskih djela kod nas.

Kao što je i B. Belicza utvrdila, na području sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije počelo je redovito praćenje i izvještavanje o zdravstvu već u drugoj polovici 18. stoljeća, bez obzira na činjenicu da je u tim izvještajima bilo više »paramedicinskih« elemenata⁴⁵. U takove izvještaje ubrajam ranije spomenuta »Izvešća« županijskog liječnika dr. M. Schwarz, kao i »Izvešće« grad-

Dr. Josip Muzler, gradski fizik 1865.

Dr. Niko Selak

skog fizika dr. J. Muzlera. Međutim, »Izvjješće« dr. Selaka po opširnosti, studioznosti i naročito po medicinskom načinu obrade i medicinskom pristupu problemima, nadilazi sve ove izvještaje.

U vrijeme dr. Selaka preuređena je prehrana bolesnika, koju je preuzela gradska uprava u svoju režiju, njegu bolesnika preuzele su sestre milosrdnice iz Zagreba, u samoj bolnici uređene su prve kupaonice s cementnim kadama, uređena mrtvačnica, praonica i kuhinja, nabavljeni prvi kreveti s noćnim ormarićima, posteljina, ostala oprema itd.

Sve su to bile organizacijske promjene, koje su međutim omogućile da se i medicinska razina obrade bolesnika podigne na začuđujuću razinu za tadanje doba. Zahvaljujući upravo Selakovom »Izvjješću«, kao i »Zdravstvenom izvješću kr. zemaljske vlade za 1896. godinu« županijskog liječnika iz Križevaca⁴⁶, omogućeno mi je da na bazi tih podataka pokušam prikazati ne samo stanje u bolnici, već i opće zdravstvene prilike i zdravstveno stanje u gradu Koprivnici.

2.5.1. Opće zdravstvene prilike

Koristeći se podacima iz Selakovog »Izvjješća«, koji je obradio u nizu zasebnih tabela (»Koliko je bolesnika na mjesec i u godini došlo, Broj obstrbnih dana, Popriječni

broj bolesnika na dan u pojedinim mjesecima i u cijeloj godini, Koliko obstrb-dana dolazi na svakog bolesnika u godini, Doba bolesnika, Koliko je umrlo svake godine, Uzrok smrti«) dajem osnovne statističke podatke sabrane u integralnoj tabeli:

Kao što se vidi, u tabeli su obrađeni slijedeći podaci: Broj bolesnika, Prosj. na dan, Broj b.o. dana, Prosječno trajanje, Umrlo i postotak umrlih, sve za dvadesetogodišnje razdoblje, i to tako da sam podijelila to razdoblje u 3 dijela. U prvom vremenskom razdoblju obuhvaćene su godine 1869. do 1874. (od proglašenja javne bolnice do preseljenja u novu zgradu), u drugom razdoblju obuhvaćene su godine 1875. do 1887., a u trećem razdoblju 1888. i posebno 1889, koje bismo mogli nazvati Selakovim razdobljem.

Iz tabele se prije svega može uočiti da je broj bolesnika od proglašenja općom i javnom bolnicom, pa do izgradnje i preseljenja u novu bolničku zgradu, gotovo konstantan i nije prelazio brojku od 200. Tek preseljenjem u novoizgrađenu bolnicu (iako smo vidjeli da osnovni uvjeti nisu ni u njoj bili znatno bolji), broj bolesnika ipak postepeno raste iz godine u godinu, da bi tek nakon reorganizacije od strane Selaka taj broj prešao 500, a u 1889. (koju Selak posebno obrađuje) porasao čak na 956. Dakako da se sa brojem bolesnika povećao i prosječni broj bolesnika na dan, kao i broj b.o. dana.

Zanimljiv je podatak o prosječnom trajanju liječenja, koje nije naročito dugo, što na izvjestan način pokazuje da je u bolnici ipak pretežni dio hospitaliziranih zbog liječenja, a ne zbog karitativno-socijalnog azila.

Što se tiče broja umrlih, Selak prije svega upozorava da je u to vrijeme bio običaj da se statistika tako vodila »da su svi oni ozdravili koji nijesu baš u bolnici umrli«. Izračunao je i postotke, iz kojih se vidi »da broj mrtvih nije rastao u razmjeru s brojem bolesnika«. Nadalje Selak konstatira da se mortalitet u ovoj bolnici slaže sa ostalim bolnicama.

U posebno obrađenoj 1889. godini Selak uvodi po prvi puta kod otpusta bolesnika termin: ozdravljeno, poboljšano, neizlječeno i umrlo.

Čini mi se zanimljivim i obrada dobnih skupina bolesnika, što sam izradila za čitavo dvadesetogodišnje razdoblje sumarno, i to po grupama od deset godina.

Kao što se iz tabele vidi, najveći broj bolesnika bio je između 20 i 29, odnosno 20 i 40 godina, a posebno iznenađuje posve zanemarujući broj liječene djece, vjerojatno kao odraz tadašnjih prilika, nedovoljnoj brizi o djeci i još nenaglašeni interes za tu problematiku u ovom kraju.

Dalje Selak razrađuje statističke podatke o narodnosti bolesnika (inozemaca je bilo svega 1,3%, a svi ostali bili su pripadnici Austro-Ugarske Monarhije – od čega Hrvati 50,35%, Štajerci 13,3, Kranjci 11,1, Mađari 11,7, Česi 4,06, Moravci 2,1%. Posebno je zanimljiva obrada uzroka smrti. Kao što sam već navela u tabeli 1., ukupno je u dvadesetogodišnjem razdoblju umro 491 bolesnik. Od tog broja otpada (prema Selakovoj terminologiji) na: *Tuberculosis* 131, *Pneumonia* 64, *Typhus* 40, *Carcinoma* 24, *Mortus adlatus* 24, *Emphysema pulmonum* 21, *Marasmus* 18, *Vitium cordis* 17, *Hydrops* 13, *Morbus Brightii* 12, *Meningitis* 7, *Apoplexia cerebri* 6, *Ulcus pedis* 6, *Vulnera* 6, zatim *Caries*, *Erysipelas*, *Oedema pulmonum*, *Ulcus gangrenosum* po 5, *Dysenteria*, *Gangrena*, *Hernia incarcerata*, *Scorbutus* po 4, *Septicaemia*, *Cachexia*, *Catarrhus intestinorum*, *Enteritis*, *Exudatum pleuriticum*,

Jakob Winter, gradski ranarnik, prvi upravitelj bolnice 1869. g.

Fractura ossium, Mania, Phelgmona, Variola po 3, Tetanus, Combustio, Eclampsia i dr. po 2, Antrax, Dyphtheria, Epilepsia po 1, iid.

Zanemarišvi u toj terminologiji, odnosno nomenklaturi neke medicinske nejasnoće odnosno nelogičnosti gledajući to iz današnje perspektive, – u svakom je slučaju zanimljiv podatak da se 26% svih umrlih odnosi na tuberkulozu. Istovremeno moram naglasiti, da je gotovo neobjašnjivo malen udio ostalih zaraznih bolesti u ondašnjem mortalitetu.

Morbiditet je Selak obradio na preko 6 stranica svog »Izvjješća«. Iz tog popisa dijagnoza liječenih u bolnici (Razrađeno po godinama), izdvajam sumarno samo one bolesti koje se javljaju češće. Podaci se također odnose na dvadesetogodišnje razdoblje a nabrajam ih prema učestalosti:

Catarrhus bronch. 841, Rheumatismus 695, Intermittens 530 (umro 1), Ulcera 359, Syphilis 281, Catarrhus ventriculi 250, Tuberculosis 248 (umrlo 131), Pneumonia 173 (umrlo 40), Trachom 172, Contusio 142, Blenorrhoe 122, Typhus abdominalis 100 (umrlo 40), Emphysema pulm. 63 (umrlo 21), Carcinoma 55 (umrlo 24), Vitium cordis 53 (umrlo 17), Scabies 37 Erysipelas 33 (umrlo 5), Marasmus

29 (umrlo 18), Morbus Brightii 23 (umrlo 12), Variola 18 (umrlo 3), Meningitis 8 (umrlo 7), Dyphtheritis 6 (umrlo 1), Dysentera 6 (umrlo 4), Tetanus 1 (umro) . . . i čitav niz drugih dijagnoza koje se u izvještaju javljaju sporadički. Kao što sam već navela kod obrade mortaliteta, neshvatljivo je malen udio zaraznih bolesti, što se može uočiti i u obradi morbiditeta. Treba međutim naglasiti, da je Selak retrogradno istraživao podatke o morbiditetu i mortalitetu, da njegovi prethodnici u tom smislu nisu ostavili nikakav izvještaj i da su najvjerojatnije ti podaci na koje se Selak oslonio netočni i nepotpuni. Bez obzira na činjenicu da mnogi uzročnici zaraznih bolesti još nisu bili poznati, kontagioznost tih oboljenja, kao i njihova klinička slika bili su poznati u to vrijeme i gotovo je nemoguće da ih ne bi bilo u Koprivnici. Zanimljivo je isto tako da ni Selak nije na to obratio određenu pažnju, jer to u svom izvještaju ne komentira.

Posebno želim naglasiti apsurdni podatak o tetanusu, koji se u čitavom razdoblju spominje samo jednom – iako je ovaj kraj dugi niz godina (točnije sve do cijepljenja protiv te bolesti) – bio izrazito tetanogen, u kojem je tetanus gotovo harao. Vrlo slično toj situaciji je i problem difterije, kao i sve vrste crijevnih zaraznih bolesti.

Unatoč tim manjkavostima i nedostacima, Selakova obrada morbiditeta i mortaliteta daje ipak uvid u stanje zdravstvenih prilika Koprivnice toga doba. Ovo tim više što ne postoje točniji i eventualno bolje obrađeni izvori za ovo područje, kao što je slučaj u nekim drugim sredinama sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije, a što se najbolje može uočiti u studiji i izvještajima Josipa Kallivode, županijskog fizika iz Virovitice, koji 1881. upozorava na pojavu epidemija »azijatske kolere« (1873), ospica (1873–74), difterije (1878–80), škrleta i dobraca (1877), koje su dovele do »numeričkog padanja pučanstva u razdoblju 1870. do 1880. godine«⁴⁷, a što bi se bez veće dileme moglo sigurno primijeniti i na prilike u Koprivnici. Osim toga, u Graf. 2 kretanje broja rođenih i umrlih u gradu Koprivnica može se uočiti upravo u ovom razdoblju Selakove obrade visoki mortalitet i konsekutivni negativni prirodni priraštaj (naročito 1877/78, te 1888/90), što je donekle u diskrepanci sa Selakovim zaključcima.

Unatoč svih tih nedorečenosti, pa i manjkavosti, Selakova obrada zdravstvenih prilika u Koprivnici od velikog je značaja, tim više što uz obilje statističkih podataka (makar i nepotpunih), poklanja znatnu pažnju jednoj novoj dimenziji u proučavanju zdravstvenih prilika: društveno-ekonomskih i socijalnim uzrocima pobola i pomora. To se najbolje može uočiti u posebnom poglavlju Selakovog »Izvjješća« u kojem obrađuje neke posebno zanimljive pojave ili slučajeve, od kojih ću se posebno osvrnuti na tuberkulozu, trahom i lues.

2.5.2. Tuberkuloza

Kao što je vidljivo iz tabele, u dvadesetogodišnjem razdoblju liječeno je od tuberkuloze pluća 248 oboljelih, od čega je 131 umrlo. Većina oboljelih bila je u dobi između 20 i 35 godina, a i broj umrlih se pretežno nalazio u toj dobnoj skupini. Selak navodi da su se svi tuberkulozni odjeljivali od ostalih bolesnika i »pazilo se je, da se pljuvotine odmah razkuže«, čime je dao do znanja da su u to vrijeme i u ovoj bolnici bile poznate činjenice o zaraznosti tuberkuloze⁴⁸. Nažalost, Selak ne navodi nikakove detalje oko načina liječenja tuberkuloznih. Čine mi se, međutim, značajnim istaći pasus iz njegovog »Izvjješća«, kojega doslovce citiram: »Početkom nove godine ujam, da će slavni Koch priobćiti svoja iztraživanja o lije-

Tabela 1

Godina	Broj bolesnika	Prosječno na dan	Broj b. o. dana	Prosječno trajanje	Umrlo	%
1868	117	4,7	1721	14,7	12	10,2
1870	168	9,2	3342	25,8	21	12,5
1871	183	9,5	3486	18,0	24	13,1
1872	197	12,9	4745	24,1	27	13,7
1873	186	12,8	4703	25,2	24	12,7
1874	191	13,7	5021	25,2	27	14,1
1875	252	15,1	5522	21,9	23	9,5
1876	240	16,0	5857	24,4	13	5,4
1877	269	14,6	5639	20,9	29	10,7
1878	313	21,3	7282	23,2	30	9,5
1879	287	16,7	6094	21,2	21	7,3
1880	400	21,7	7958	19,8	36	9,0
1881	395	20,4	7542	19,1	24	6,1
1882	380	22,0	8164	21,4	27	7,1
1883	339	18,4	6221	18,4	29	8,5
1884	343	20,3	7450	21,4	25	7,2
1885	352	17,1	6247	17,7	27	7,6
1886	492	27,4	10035	20,4	25	5,1
1887	470	24,1	8829	19,2	22	4,8
1888	596	36,5	13333	22,3	25	4,1
Ukupno	6170		109191	17,6	491	7,9
1889	956	57,2	20889	21,8	43	4,4

Tabela 2

1869–1888	0–9	10–19	20–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70–79	80–89	90–99
Ukupno	19	443	1621	1394	1237	892	443	87	28	6
%	0,30	1,02	26,2	22,5	20,0	14,4	7,1	1,4	0,5	

čenju Tuberkuloze pak ćemo tad i u ovoj maloj bolnici sve te nesretnike po mogućnosti liječiti. Svakako to će biti, najznamenitije iznašaće ovoga stoljeća.»

Budući da je R. Koch otkrio tuberkulin tek iduće, 1890. godine⁴⁹, ova Selakova nada u liječenje ne može se još pripisati Kochovim pretpostavkama o novoj mogućnosti liječenja tuberkulinom, ali u svakom slučaju dokazuje koliko je Selak bio u toku sa najnovijim medicinskim otkrićima.

2.5.3. Trahoma

Poseban dio Selakovog »Izvjješća«, odnosi se na trahom, kojeg je bilo 172 slučaja. Kao što je poznato, trahom je bio svojevremeno vrlo značajan medicinski problem. Na području Jugoslavije širio se na terenu tzv. južnog ognjišta bivše Mađarske (Vojvodina, Prekodravlje, Međimurje), ali i na zapadnom dijelu Vojne krajine, gdje je bolest širila vojska⁵⁰. Selak navodi mnogo bolesnika iz Podravine, a naročito iz Međimurja, odakle mu

je bolesnike slao »izaslani liječnik koji ambulatno iz sela u sela liječi trahomatozne«.

Što se tiče liječenja trahoma, Selak navodi svoj postupak, koji djelomično odudara od inače usvojene terapije tog doba. Dok većina autora navodi postupak kaustike pomoću soli srebrnog nitrata, te bakrenog sulfata, Selak u većini slučajeva provodi kaustiku pomoću »platinove žice, koju bi razarila galvanička struja. U tu svrhu dosta je jedan tako zvani Flaschenelement, a posebno držalo za platinovu žicu dobije se od A. Broža u Gradecu vrlo jeftino«. Uz to ističe i korisnost Plavog kamena«, te ga također preporučuje, no kod toga opisuje svoj vlastiti način aplikacije uvlačenjem kamena pod gornju vjeđu, a ne samo mazanje sluznice gornje i donje vjeđe. Uz tu medikamentoznu i kaustičnu terapiju navodi i operativno liječenje. Selak ističe dobre rezultate svoje terapije, te navodi samo jedan slučaj kod kojeg se oko moralo izvaditi. Radilo se o sedmogodišnjem dečku, koji je iza toga dobio stakleno oko.

Gradska bolnica 1908. g.

2.5.4. Venerične bolesti

Posebno je zanimljiv prikaz veneričnih bolesti, kako zbog velikog broja oboljelih: 281 slučaj luesa i 122 gonoreje, tako i zbog društveno-ekonomskog i socijalnog stava prema tim oboljelijima. Uzročnik luesa još u to vrijeme nije bio poznat, ali se kontagioznost i direktna veza sa prostitucijom znala⁵¹. Lues je u Selakovom prikazu odvojen od gonoreje, iako je baš u toku 19. stoljeća postojala dosta jaka struja »unitarista«, koji su tvrdili da se radi o istoj bolesti, a razlikovanje ulcus durum od ulcus molle dokaz je koliko je Selak bio u toku s tadašnjom modernom medicinom.

Vrlo je zanimljiv Selakov komentar o veneričnim bolestima i njihovoj vezi sa prostitucijom, kao i konkretne konstatacije o stanju te pojave i u ondašnjoj Koprivnici, pa iz toga citiram najzanimljivije dijelove:

»Po zanimanju najveći je dio bio služinskog staleža. Od ženskih samo je 5 došlo svojevrijedno na liječenje, ostale su bile pohvatane u raznim prigodama, te na pregledanje dovedene. Uzrok raširenja tako opasne i ozbiljne bolesti jest neuregjenije prostitucije u ovom gradu. Služkinje skoro sve ma i u najboljoj kući bile, podaju se tome zlu, kome nije moći na put stati. Uz služkinje privatnih dolaze služkinje po gostionam i krčmama koje nijesu ništa drugo već potajne prostitute, koje za 1 for. 50 novč., a još i za nižu cijenu podaju se, ako samo dotični još uz to mnogo vina u krčmi popije. Takove ženske netom obole ili dvoje, da su bolestne u kojem gradu gdje je pregledanje takovih uregjeno, zapute se odmah u takav koji grad n.p. u Koprivnicu gdje

toga nema, te se mogu bez pogibelji, da se ulove, dalje baviti svojim poslom...«

»I tako možemo i o toj bolesti u kratko zaključiti vrućom željom, da se što prije u svim manjim gradovima shodno uredi prostitucija. Megđu dva zla bolje je uvijek manje, zato dakle zdravstveno uregjena prostitucija mnogo manje štete nanosi nego sukromna i potajna. Ni najstroži, najpametniji i najsvetiji zakoni neće nju uništiti, bolje je trpiti prostituciju zdravstveno uregjenju, nego se dati varati kojekakvim mudrim, ali iluzornim zakonima kojim bi se istu htjelo satri.«

Mišljenja sam da ovaj dio Selakovog »Izvjješća« o veneričnim bolestima, zapravo čitava mala sociološka studija, iz koje se može zaključiti autorov napredni stav, opća kultura i širina gledanja na taj društveni fenomen.

Što se tiče samog liječenja, Selak ne navodi ništa posebno, »Abortivno liječenje podkožnim uštrcavanjem raznih preparata«, kao i Jod-kalijum jedino je što spominje.

Čini mi se zanimljiv i prikaz dvaju slučajeva »Syphilitisa u moždanima«, sa kljenutima ruku i nogu, i to zbog toga što ih Selak prikazuje u grupi luesa, iako je definitivno utvrđena luetička etiologija tabesa tek koju godinu prije⁵².

2.5.5. Očne bolesti i operacije

Osim svega što je do sada navedeno o Selaku i njegovim nastojanjima da učini za napredak koprivničke bolnice, moram posebno istaći njegov poseban interes za očne bolesti i očne operacije. Osim već spomenutog

tretmana trahoma, radi se o operaciji mrene. Uveo ih je odmah po dolasku u Koprivnicu, i u toku druge polovice 1888. i u 1889. godini učinio ukupno 100 operacija, od čega prvih 50 prikazuje statistički u obliku grafičkog prikaza, iz kojega izdvajam slijedeće najvažnije pojedinosti:

Od ukupno 50 bolesnika, bilo je 36 muških i 14 žena, najstariji bolesnik imao je 81 g., a najmlađi (što je posebno zanimljivo) tek 35 g. Najviše ih je ipak bilo u dobi od 60–69 g. (40%), i od 50–59 g. (28%). Dužina sljepoče prije operacije kretala se od 1 do 10 godina, s time da je 32% operiranih bilo 3 g. slijepo, a ukupna slijepoća kod svih 50 bolesnika iznosila je 198 godina. Dužina postoperativnog liječenja kretala se samo od 9–21 dan, prosječno tek 12 dana.

Selak podrobno opisuje preoperativni postupak, vrstu operativnih instrumenata, operativni postupak, postoperativno liječenje i korekciju akomodacije.

Ovaj dio Selakovog prikaza završavam slijedećim citatom:

»Kako već kazasmo, za jednu bolnicu je najglavnije da se u istoj operira, bez toga teško može koja uspjeti. Ako se jedan izliječi u bolnici od upale pluća taj neće istoj toliko dobra glasa raširiti koliko jedan n.p. kome se je izrezao kakav čvor koji mu je grdio lice. Tim više se širi dobar glas bolnice ako se n.p. u istoj mrene režu... »Pošto pak u okolici Koprivnice je Trahom jako razprostranjen a još više u Međimurju, bolnica je postala baš kao okulistička klinika. Bilo je dana kad je ležalo po 10 do 12 na očima operiranih.«

Iz svega što je navedeno, može se steći slika o tadašnjem poboljšanom stanju u koprivničkoj bolnici, a u Selakovom »Izvjješću« navodi se i nekoliko inspekcija u to vrijeme⁵³ koje su sve konstatirale ogroman napredak kako u organizacijskom pogledu, tako i u zavidnoj stručnoj razini obrade. Podsjećam ovdje i na ocjenu koju je tome dao Thaller. S pravom dakle možemo govoriti o »Selakovom razdoblju« u razvoju koprivničkog zdravstva, koje je nažalost bilo prekinuto nenadanom smrću tog posebno zaslužnog koprivničkog liječnika⁵⁴.

2.6. Daljnji razvoj

Na sada već solidnim temeljima nastavlja se dalji razvoj i napredak bolnice. Slijedeći ravnatelji iza dr. N. Selaka nastavljaju već započeti posao, i to: dr. Franjo Labaš 1891/94, dr. Ivan Torizer 1895/96, dr. Janko Jambrišak 1897/98.

Uz navedene ravnatelje, koji su svi ujedno obavljali i dužnost gradskog fizika, spominju se u to doba u Koprivnici još i slijedeći liječnici: Vondraček Vjekoslav, ravnar, zatim Eisenstein Bernard (umirovljeni liječnik), Herman Franjo, Hofman, Griesz Sigismund (privatni liječnik), te Hadviger Franjo⁵⁵.

Nastojanja Selaka o dogradnji jednog kata i daljem preuređenju bolničke zgrade, što je u završnom dijelu svog »Izvjješća« ostavio kao oporuku, nisu se nažalost ispunila. Tek 1894. godine sagrađena je posebna zgrada za ubožnicu, do same bolničke zgrade (dio u kojem je danas reumatološki odjel i fizikalna terapija) koja se međutim odmah počela koristiti i za smještaj bolesnika, naročito veneričnih. Odatle i nadimak za tu zgradu, koju su građani Koprivnice u to vrijeme nazivali »Amerikom«⁵⁶

Za procjenu zdravstvenog stanja stanovništva Koprivnice tog doba, navodim demografske podatke iz grafikona 1. i 2., kao i podatke iz »Zdravstvenog izvješća kr.

zemaljske vlade za 1895« i »Zdravstvenog izvješća kr. zemaljske vlade za 1896 godinu«⁵⁷

Iz tih se podataka može vidjeti da je grad Koprivnica imao u to vrijeme 5000 do 5500 stanovnika, da je broj rođenih i umrlih bio ispod 150, sa lagano pozitivnim prirodnim priraštajem.

Iz zdravstvenih podataka spomenutog izvještaja, može se zaključiti stanoviti nazadak nakon Selaka, naročito u odnosu na podatak: »Ni u ovoj bolnici ne bijaše operacija«, kao i na situaciju sa trahomom.

O ovoj se bolesti u »Izvjješću« navodi da je u toku 1894. g. u županiji bjelovarsko-križevačkoj bilo prijavljeno 134 slučaja trahoma, koji je unesen od vojnika iz Ugarske i radnika iz Amerike, a da u Koprivnici nije prijavljen ni jedan slučaj. Zbog takvog stanja, bio je organiziran pregled sumnjivih mjesta u kotaru Koprivnica (Sokolovac, Peteranec, Sigetec i Hlebina), te se našlo 117 oboljelih. Naređeno je stalno ambulantno liječenje u Hlebinama i Sigecu, što je potrajalo sve do proljeća 1896, kada su te ambulante ukinute, a svi bolesnici morali su u Koprivnicu.

Što se tiče zaraznih bolesti – osim trahoma – navode se slični podaci ranijem Selakovom izvještaju o relativnom malom broju oboljelih, tako npr. u 1895. difterije 3, boginje 3, srdbolje 3, te 1896. difterije 7, škrleta 1, boginja 3, trbušne pošalice 3 i srdbolje 3.

Takovo zdravstveno stanje potrajalo je do konca 19. stoljeća, čime se završava jedno značajno razdoblje u razvoju zdravstva Koprivnice.

2.6.1. Era dr. Mirka Kasumovića

Slijedi jedna čitava epoha u razvoju zdravstva Koprivnice, kojoj je glavni pečat dao dr. Mirko Kasumović. Došao je u Koprivnicu kao mladi liječnik, te je 1899. godine preuzeo rukovođenje koprivničkom bolnicom, i to bez prekida obavljao kroz pune četiri decenije – tako da bez pretjerivanja čitavo to, za modernizaciju koprivničkog zdravstva neobično važno razdoblje možemo nazvati epohom dr. Kasumovića.

Uz ravnateljevanje tog izuzetno sposobnog liječnika, koji je bez sumnje kroz čitavo to razdoblje bio jedan od najuglednijih građana Koprivnice, u svojstvu upravitelja i ekonoma bolnicom je rukovodio i Josip Novčić, te ta dva izuzetno sposobna čovjeka vrlo uspješno sjedinjuju visoko medicinsko znanje sa dobrim gospodarenjem i tako omogućuju veliki napredak i procvat bolnice u cijelosti⁵⁸.

Ne može se ne spomenuti i ime dr. Milivoja Javanda, koji je u svojstvu sekundarnog liječnika radio u bolnici od 1901. do prerane smrti 1914. godine⁵⁹.

Demografska situacija kroz sve to razdoblje na području Koprivnice relativno je stabilna. Još od konca 19. stoljeća bilježi se stalni porast stanovnika u gradu Koprivnici, kao i na teritoriji današnje općine (vidi grafikon na str. 5).

Posebno ističem i lagani ali konstantan porast nataliteta sa povremenim oscilacijama, kao što je na pr. bio izraziti pad nataliteta 1908. g. za koji nisam uspjela pronaći uzrok. Slijedi razumljiva promjena demografske situacije za vrijeme I. svjetskog rata sa izrazito niskim natalitetom i visokom stopom mortaliteta, te dakako negativnim prirodnim priraštajem. (vidi graf. str. 7)

Način života i rada u bolnici toga vremena moći ćemo najbolje saznati iz Statuta za gradsku javnu bolnicu, koji se zajedno sa nizom naputaka i provedbenim propisima danas čuva u arhivi Medicinskog centra Koprivnica⁶⁰.

Statut je Gradsko poglavarstvo donijelo na svojoj sjednici od 20. lipnja 1908. godine, i iz njega saznajemo da su se u koprivničkoj bolnici u to vrijeme liječili bolesnici »kirurških, unutarnjih, očnih, kožnih i spolno bolesnih«, da se vrši »internacija pošastnih bolesnika« kao i »motrenje umobolnih«.

Dr. Mirko Kasumović

Prema podacima iz tog vremena⁶¹ broj bolesnika se godišnje kretao između 1087 (1899. g.) pa do 1522 (1908. g.), dok je broj kreveta od dolaska dr. Kasumovića iznosio 100 (u 26 bolesničkih odaja) sa mogućnošću da se u slučaju potrebe poveća za još 50 pomoćnih ležajeva.

U bolnici su kroz to vrijeme radila stalno 2 liječnika, 8 milosrdnih sestara, 1 bolničarka i 1 bolničar.

Bolnica je organizirana u četiri odjeljenja, i to:

I. Za unutarnje bolesti

II. Za kirurške i ženske bolesti

III. Za bolesti kože, ušiju, grkljana i spolovila

IV. Za očne bolesti

Od 1909. godine, kada je izgrađen poseban paviljon za zarazne bolesti (koji je još danas u toj funkciji), formirano je i V. odjeljenje, »Kužni paviljon«.

Osim ovih podataka treba napomenuti da je 1903. godine izgrađena posebna zgrada za kuhinju i praonicu. Kao kuriozum napominjem, da se današnja kuhinja Medicinskog centra nalazi u toj istoj – dakako preadaptiranoj zgradi.

G. 1905. promijenjeni su drveni i betonski podovi u parket, 1911. uvodi se u bolnicu plinska rasvjeta, a 1912. nabavlja prvi parni desinfektor. G. 1913. izgrađuju se paviljon za duševne bolesti (danas preuređen za potrebe administracije Centra), te uređuje park ispred bolničke zgrade sa ukrasnom ogradom od kovanog željeza, itd.⁶²

Slijedi zastoj u razvoju bolnice i zdravstva za vrijeme I. svjetskog rata, karakteriziran i činjenicom da se dio bolnice (pobočna zgrada) koristio za potrebe Crvenog križa, u kojoj su se smještali ratni zarobljenici od 1915. do kraja rata.

Nakon tog neizbježnog zastoja, slijedi poslijeratni puni zamah u daljem razvoju bolnice i zdravstva, u smislu već spomenute »epohe dr. Kasumovića«, a koja je potrajala sve do predvečerja II. svjetskog rata, što međutim nije više predmet ovoga rada^{39,61,62}.

LITERATURA, IZVORI I BILJEŠKE

1. Brozović L.: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica 1978
2. Feletar D.: Podravina, Koprivnica, 1988.
3. Feletar D.: Glazbeni život Koprivnice, Koprivnica 1977
4. Belicza B.: Virovitica i Virovitička županija u zdravstvenim izvještajima 18. i 19. stoljeća, Virovitički zbornik, JAZU, Virovitica 1985, str. 211–226.
Sivački J. i Čupen J.: Razvoj zdravstvene zaštite na području Virovitice u XX stoljeću, Virovitički zbornik, JAZU, Virovitica 1985, str. 227–242.
5. Blažeković S.: Bjelovar, Bjelovar 1985
6. Križevački zbornik I, Križevci 1971.
7. Antauer Đ.: Aktivnosti kirurga i razvoj kirurgije na području Varaždina od 15. do 19. stoljeća, Varaždinski zbornik, JAZU, Varaždin 1983.
8. Podaci o kretanju broja rođenih i umrlih u gradu Koprivnici uzeti su iz matičnih knjiga koje se u Koprivnici vode od 1875. godine, te su od tada i sačuvane, Matični ured Skupštine općine Koprivnica.
9. Laszowski E.: Počeci razvoja grada Koprivnice (do g. 1366), Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 3:41, 1946.
10. Feletar D.: Podravina I. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988, str. 61.
11. Laszowski E.: Počeci razvoja grada Koprivnice (do g. 1356), Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 3:43, 1946.
12. Feletar D.: Podravina I. Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988, str. 62.
13. Povelja se čuva u Historijskom arhivu u Varaždinu, Codex diplomaticus, knjiga XII, str. 373–375.
14. Feletar D.: Podravina I, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988, str. 63
15. Laszowski E.: Prijevod diplome kralja Ludovika I iz god. 1356. Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 1:3, 1946.
16. Brozović L.: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 30
17. Laszowski E.: Podaci o Koprivnici, Vestnik zem. arh. II, 1900, str. 222.
18. Brozović L.: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 114
19. Horvat A.: O baroku u srednjoj Podravini, Podravski zbornik, 3:203, 1977.
Paškal C.: Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici, Koprivnica, 1973, str. 16–23.
20. Švarc K.: Od nekadašnjeg hospitala do današnje bolnice, Koprivnički liječnički zbornik, 1973, str. 13.
21. Brozović L.: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 63.
22. Švarc K.: Od nekadašnjeg hospitala do današnje bolnice, Koprivnički liječnički zbornik, 1973, str. 13–14
23. Prema podacima iz Muzeja grada Koprivnice
24. Brozović L.: Građa za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 63 i 114.
25. Feletar D.: Glazbeni život Koprivnice, Muzej grada Koprivnice, 1977, str. 18.
26. Feletar D.: Podravina I, Muzej grada Koprivnice, Koprivnica, 1988, str. 122.

27. Selak N.: Izvješće o javnoj obćoj bolnici slob. i kr. grada Koprivnice, 1890, str. 4.
28. Namjesničko vijeće, prema inventaru 132, sv. 8, Arhiv SRH.
29. Dr. Josip Muzler došao je u Koprivnicu za gradskog fizika 1861, a prije toga je bio ravnatelj »Bludobolnice« u Pakracu.
30. Sielski S. i Grmek M.D.: Bjesnoća u pučkoj mediciji, Med., Enciklopedija, svezak 2, JZL, 1964, str. 92. Opisuju se narodni liječnici koji su se bavili i liječenjem bjesnoće, među kojim se ističe porodica Niemčić iz Vukovca, općina Križevci.
31. Rukopis u arhivu Odsjeka za povijest medicine JAZU u Zagrebu
32. Švarc K.: Razvoj vanbolničkih djelatnosti, Koprivnički liječnički zbornik, 1973, str. 26.
33. Feletar D.: Historijsko-geografsko značenje pruga u podravsko bilogorskoj regiji, Željeznička pruga Botovo – Koprivnica – Dugo selo, 1987, str. 13.
34. Brozović L.: Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 115.
35. Švarc K.: Od nekadašnjeg hospotala do današnje bolnice, Koprivnički liječnički zbornik, 1973, str. 14.
36. Dr Sime Svrnjuga, ravnatelj koprivničke bolnice 1871. i 1872, posebno je zanimljiva ličnost, jer iz Koprivnice odlazi u Zagreb za gradskog fizika, te uskoro postaje predsjednikom Zbora liječnika Hrvatske.
37. Švarc K.: Od nekadašnjeg hospotala do današnje bolnice, Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica, 1973, str. 14, 15 i 16 (prema podacima iz Selakovog izvješća)
38. Brozović L.: Grada za povijest Koprivnice, Koprivnica, 1978, str. 115.
39. Švarc K.: Od nekadašnjeg hospotala do današnje bolnice, Koprivnički liječnički zbornik, Koprivnica, 1973, str. 17, 19 (prema podacima iz Selakovog izvješća)
40. Selak N.: Izvješće o javnoj obćoj bolnici slob. i kr. grada Koprivnice, 1890, str. 8.
41. Dr Niko Selak rođen je u Dubrovniku 26. prosinca 1862, gdje je završio pučku i srednju školu, dok je medicinu studirao od 1880. do 1885. u Grazu. Radio je neko vrijeme kao sekundarni liječnik u općoj bolnici Graz, iza čega je otišao u Dubrovnik, a u svibnju 1886. imenovan je za općinskog liječnika u Jastrebarskom. Od 1. kolovoza 1888. radi u Koprivnici, u svojstvu gradskog fizika, i ravnatelja bolnice, na kojoj se dužnosti nalazi samo do 1891. Na odmoru u Dalmaciji oboli od trbušnog tifusa, bio je dopremljen u Bolnicu Milosrdnih sestara u Zagrebu, gdje 20. listopada 1891. umire. Pokopan je u Zagrebu.
42. Thaller L.: Život i djela dra Nike Selaka koprivničkog fizika od 1888. do 1891. Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 2:26, 1946.
43. S. Brusina u Radu Akademije, u knjizi 107 navodi među ostalim biografskim podacima o Selaku, posebno bibliografiju njegovih radova, i to 12 radova publiciranih u dubrovačkim listovima od 1873. do 1886. (ne navodeći detalje), slijede radovi u Liječ. vjesniku (ukupno 28 članaka), obrađujući pretežno teme iz okulistike, neurologije, javnog zdravstva i povijesti medicine. Slijede podaci o ostalim publikacijama, od prijevoda sa francuskog »Higijena i odgajanje djece u prvo doba života« i »Higijena i fizičko odgajanje djece u drugo doba života« izdate 1884. i 1885, zatim »Prvi korak da se umanjí broj slijepih u Hrvatskoj i Slavoniji 1889.«, itd. – svi podaci uzeti iz radnje Thaller L., vidi pod br. 38.
44. Thaller L.: Život i djelo dra Nike Selaka koprivničkog fizika od 1888. do 1891. Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 2:27, 1946.
45. Belicza B.: Virovitica i Virovitička županija u zdravstvenim izvještajima 18. i 19. stoljeća, Virovitički zbornik, 1234–1984, 1986, str. 212.
46. Navedeno Izvješće čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci.
47. Belicza B.: citirano djelo pod brojem 45 str. 214
48. Glesinger L.: Tuberkuloza, povijest, Med. enciklopedija, svezak 9, JZL, Zagreb, 1964, str. 615.
49. IBIDEM: str. 616
50. Poštic S.: Trahom, Istorijat i raširenost, Med. enciklopedija, svezak 9, JZL, 1964, str. 528.
51. Glesinger L.: Lues, povijest, Med. enciklopedija, svezak 6, 1962, str. 443.
52. IBIDEM : str. 445.
53. Tako se spominje inspekcija velikog župana Bude pl. Budisavljevića u ožujku 1889, zatim novoimenovanog velikog župana Radoslava pl. Rubido u lipnju 1889, te posebno »praliječnika« dr Josipa pl. Kallivode od Falkensteina.
54. Thaller L.: Život i djelo dra Nike Selaka koprivničkog fizika od 1888. do 1891., Zbornik Muzeja grada Koprivnice, svezak 2, 1946, str. 27.
55. Imenik svih građanskih i vojničkih liječnika Hrvatske i Slavonije, 1898.
Imenik članova Zbora liječnika kraljevine Hrvatske i Slavonije, 1902.
Arhiv Odsjeka za povijest medicine JAZU, Zagreb.
56. Prema zabilješkama u Muzeju grada Koprivnice.
57. Zdravstveno izvješće kr. zemaljske vlade za 1895, Kralj, zemaljska tiskara, prosinac 1896.
Sveučilišna i nacionalna biblioteka Zagreb.
58. Dr. Mirko Kasumović rođen je u Perušiću 5. XI 1872, umro u Koprivnici 3. VII 1948. Pokopan u Zagrebu.
59. Vargović Z.: Dr. Milivoj Javand u javnom životu Koprivnice, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, 7:105, 1948.
60. Navedeni »Statut za gradsku javnu bolnicu u Koprivnici« u rukopisu na 12 strana, u ukupno 23 paragrafa regulira uređenja zavoda, liječničku službu, dužnosti ravnatelja i upravitelja njegu bolesnika i vjersku utjehu. Uz statut pridodat je niz popratnih propisa, i to: Naputak za ravnatelja, Naputak za primarnog liječnika, Naputak za sekundarnog liječnika, Naputak za aspiranta u bolnici, Naputak za upravitelja, Naputak za upravno pomoćno osoblje, Naputak za nadzornu službu, Naputak za podvorničko bolničko osoblje.
61. Izak o broju bolesnika i obskrbnih danah u gradskoj bolnici u Koprivnici. Arhiv Medicinskog centra Koprivnice.
62. Kasumović M.: Povijest o osnutku i razviku gradske bolnice u Koprivnici, 1908, Rukopis čuva se u Arhivu Med. centra Koprivnica.